

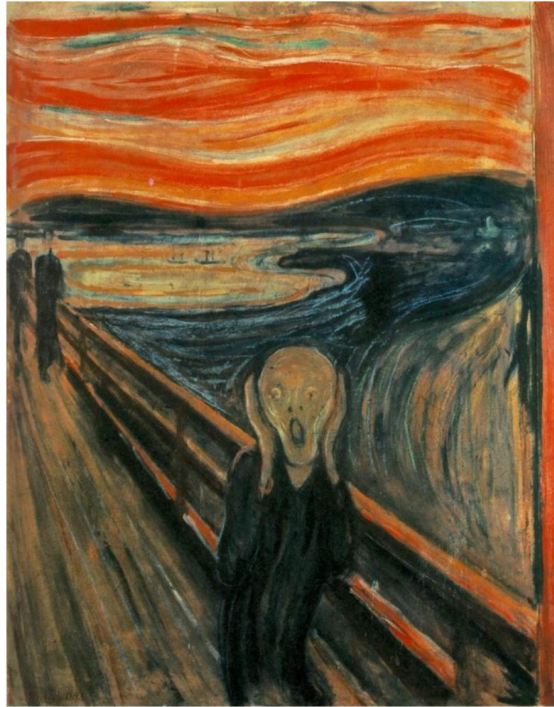
تابلو زریکه، دله راوکیی مروقی هاوچه رخ

مریهم عادل

وهرگیتران له عه ره بییه وه: علاء ره مه زان

چیرۆکی به ناوبانگترین تابلو له دوای مۆنالیزا دهگپینه وه

"له مرو به دواوه فورمی ژنه ساده کان ناکیشم، یان وینهی پیاویک کاتیک سه رقالی خویندنه وهی رۆمانیک بیته، دهمه ویت وینهی مروقی بکیشم، که هه ناسه هه لده مژیت، یا خود هه ست بکات عاشق ده بیته. دهمه ویت وینهی مروقی بکیشم بیر بکاته وه. دهمه ویت ههستی (دیاگرامی پیروژ) بگه رینمه وه بۆ بینهر. ده خوازم بینهر له کاتی سهیرکردنی هه ر تابلویه کدا، کلاوه که ی سهری بهرز بکاته وه، وهک چۆن له کلیسادا بۆ ریزگرتن به رزی ده که نه وه." (ئه دقارد مۆنچ)

بۆچی تابلوی (ترسی بوونخوازی) ده بیته، دووهم به ناوبانگترین تابلو له میژوودا؟ شاکر عه بد هه مید له کتییی (هونه ر و سه رسوپهینان) دا ده لیت: "له ناو سه رجه م هونه ر مه ندانی شیوه کاریی هاوچه رخدا، که هه ولیاندا هه ست و ئازاری خویان ده ربیرن له ریگهی هاوارکردن (زریکاندن) وه، ئه دقارد مۆنچ 1863-1944 تاکه تابلویه کی به ره مهیناوه، که توانیویه تی سه رجه م سنوره کانی

سروش بېریت و بگاته دلی سروشت له پریگه زریکه یه کی له ناکاوه وه دنگدانه وهی دهگه یشته ئاسمان، ناتوانری به رنگاری سله مینه وه و نا ئومیدیه کی بکریت و به شیوه یه ک هر پارچه یه ک له تابلوکه ت بدیتبایه کارلیکی خوی ده خولقاند.

ئەدقارد مۆنچ، له سالی 1893 ئەم تابلویه کی کیشاوه. تابلوی زریکه به رهو ئازاری ژیا نی هاوچه رخ ئاراسته کی کردین. بوو به گه وهه ری نیرۆسیس، ترس و سلکردنه وه. له تابلو راستیه که دا ئاسمانیکی سوور به دی ده کرا، که هستی دله راوکی به بینه ر ده به خشیت و که سایه تیه سه ره کیه که بوو ته دیلی ئەم دوودلییه.

ئەدقارد مۆنچ، له پشت تابلوکه یدا چهند دیریکی هونراوه کی نووسیوه، که تیندا هاتووه و ده لیت: "له سه ر شه قامه کان، له گه ل دوو هاوړیما پیاسه مان ده کرد، له ناکاو خور گیرا، بویه وه ستام، پاش ئەوه ئاسمان رهنگی سووری خویناوی گرت، توانای ههنگاونانم نه ما. هه ناسه م توند بوو، قورساییه ک رووکی داگیرکردم. به شه قامه که دا به رهو خوار شو بوو مه وه و سه رم بو ئاسمان به رز کرده وه؛ ئاسمان، وه ک کومه لیک خوین له سه ر نووکی شمشیر له قه راغ ده ریایه کی شینی مه یله و رهش هه لواسرابوو، لام کرده وه بو هاوړیکانم ئەوان به بی وه ستان به ریگه کی خویندا چوون و به رده وام بوون، بویه به بیئومیدی سه یری به رده می خوم کرد و زریکاندم.

زریکه م دنگدانه وهی له سروشتی بیکوتایی دووباره ده بووه

ئەدقارد مۆنچ، له ئامیزی باوکیک، که هه ره شه ی دۆزه کی لیده کات "له کاتی له دایکبووندا فریشته کی ترس، په شیمانی و مهرگ هه میشه له گه لدا بوون، که چاوم ده نووقاند فریشته کان ده هاتنه ته نیشتمه وه، هه ره شه ی مردن و نه فره تی دۆزه کیان لیده کردم." (ئەدقارد مۆنچ)

ئەدقارد مۆنچ ته مه نی ۵ سال بوو، کاتیک دایکی له سه ر جیگه کی مهرگ، نامه یه کی مالئاواییان بو خوی و براکانی جیده هیلیت، له ده کی نامه که دا نووسرابوو: "بو منداله جوانه کانم ده نووسم، مالئاو... باوکتان ده توانیت ریگه کی فیرده وستان پیشان بدات و چون له من باشتر بگه نه ئەوی، من له وی چاوه ریتانم.

باوکی مۆنچ، پزیشکی سه ربازی بوو، له و کاته دا ئەرکیکی له ئەستودا بوو، ئەو ئەرکه ش چون کورکه کی بگه یه نیته فیرده وس بو لای دایکی، باوکی مۆنچ ده مارگیری ئایینی (بیوروتانی) بوو، هه میشه به سزای دۆزه خ هه ره شه ی له منداله کانی ده کرد، پاش چهند سالیک، مۆنچ ده بیته یه کیک له ئەندامانی گروپی (به وهیم) و به و هویه شه وه باوکی نه فره تی لیده کرد. ئەم گروپه له کومه لی

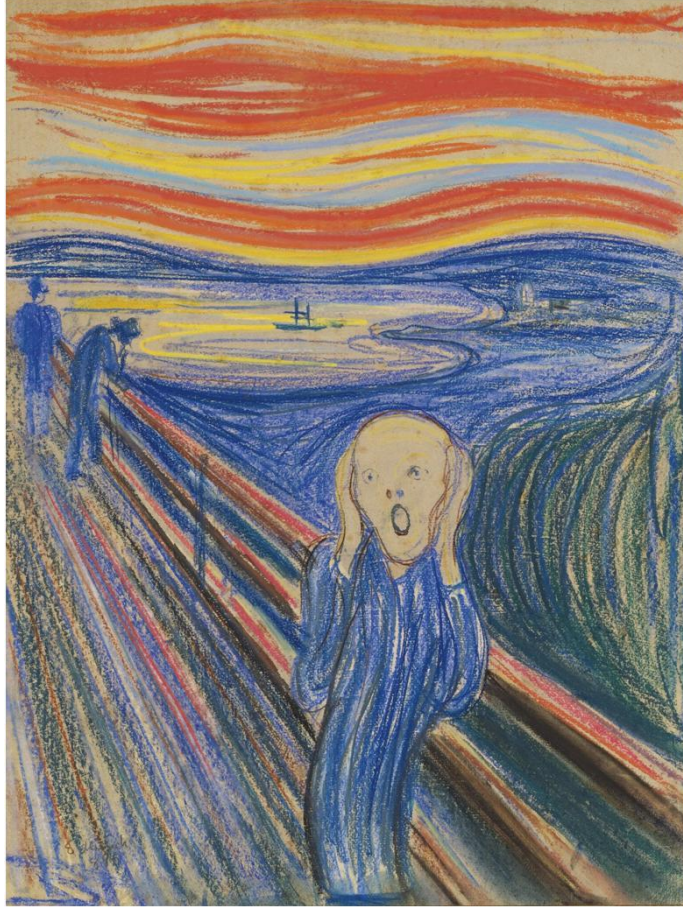
نووسەر، هونەرمندهند و خویندکار پیکهاتبوو، که ژيانی بۆرژوازییه تیان رته ده کرده وه، له وکاته دا ئەم جۆره بیرکردنه وانه له لای خه لک نامۆ بوون.

مۆنچ هاوسه رگری نه کردووه، به لام نهیه توانی خۆی له که له شاخی سیکس و خۆشه ویستی به نه خۆشی و مردن خۆی رزگار بکات، تیروانینی بۆ هاوسه رگری وای لیکه دایه وه، که کاریکی ئەسته مه؛ پێی وابوو هه ریه ک له ژن و پیاو هه ولده دن ده سه لاتی خۆیان به سه ریه کدا بچه سپینن. مۆنچ، تابلۆکانی به مندالی خۆی ده زانی، لێیان جیا نه ده بوویه وه، له ۲۷ سالی کۆتایی ژيانیدا به مروقتیکی گوشه گیر ده ناسرا.

سالدی، ره خنه گریکی شیوه کاریی، له سالی 1913 له چه ند دیریکدا وه سفی مۆنچی کردووه و ده لی: "مۆنچ، هونەرمنده نیکه به خه ونه کانیه وه پێوه ست بوو. وینه کیشیکه به سه مینه وه گه مارۆ دراوه و ره نگدانه وهی ترسناکی به سه ریه وه زال بووه. له ژيانی تایبه تی خۆیدا ئاماده بوونیکي تایبه ت به ژيانی سه رتایی هه یه، باس له ده ستپیکردنی ژيانیکی زبر و مه رگیکی له ناکاودا ده کات. باسی ژيانی رابردوومان و باسی ژيانی هاوچه رخی ئیمه ی کردووه.

مۆنچ، مروقتیک بوو له هونهری خۆیدا توابوو یه وه، ته نیا شیوه کاریکی خاوه ن وزه و به هره دار نه بوو، به لکو خاوه ن هه ستیکی تراژیدی خامۆش ناخروشینه ر بوو.

کریستیان سکریدسفیغ، به مجوره وه سفی ئەدقارد مۆنچ ده کات، ده لی: "ئەدقارد مۆنچ، به هۆی ره نگه کانیه وه هه میشه خه مگین بوو، چونکه پێی وابوو ره نگه کانی، وه ک پێویست هاوکاری ناکه ن تاوه کو هه ستی خۆی بگه یه نیته جیهان. خه باتی زۆری کرد له پیناوشته ئەسته مه کان، هه روه ها له بابته تی بیهووده یی مۆنچدا باوه ریکی تایبه تم تیندا ده بینیی.

دلەراوکیبویون

په وشتم هه میسه له قه راغ به رزایی بوو، تا کوتایی ژیانم هه ولما به پیوه وه ستابم (ئه دقارد مۆنچ). مۆنچ، له تابلۆکه یدا باسی ژیان خوی ده کرد، له ریگه ی ئه م زریکه یه وه هه سته کانی خوی ده رده بریت. له ناو تابلۆکه دا هه ندی ریتمی شه پۆلی به سروشت تیکه ل بوو بوو، وه ک ئاسمانی سوور و ده ریای شینی مه یله و ره ش، وا ده رده که وت سروشت و مۆنچ به یه که وه ده یان زریکاند، به لام زریکه ی مۆنچ، له زریکه ی سروشت زور جیاوازتر بوو، مۆنچ ده یزریکاند و نه یده زریکاند و سروشت به بیتاقه تی و توندوتیژییه وه ده یزریکاند. زریکه که ی مۆنچ، به جه سته یدا تیپه ری به ره و پروخساری ترس و ئازاری خوی ده رده بری و ده نگدانه وه ی به چه ند هیمایه کی شه پۆلایی له ناو سروشتدا بلاوده بوویه وه. وا ده رده که وت، که خوی ته نیا ئه م ئازاره ده چیژیت و هاوړیکانی، وه ک پیشتر له هۆنراوه که یدا نووسیوی به بی گرینگپیدان به جیده هیلن.

دیفید ویلکز ده لیت: "زریکه که ی مۆنچ، زریکه یه کی دریز خایه ن بوو. مۆنچ له به رده م سروشتدا ته نیا بوو، گه شته لوتکه ی کابوسه کانی، توانی به م زریکه یه ی رووبه پرووی خودا ببیته وه. به و واتایه ی، که (بیرک، کانت) له فه لسه فه ی خویان باسیان کردوه."

لهکاتی زریکهکردنیدا پووخساری دهشیویت، سهری وهک ئیسکهپهیکهری لیدیت. ئەمەش به هیمایهک دادهنریت بۆ مردن، کهلهسههکهی دیاری نهکردوه، ئەگەر نیر بیت یاخود می، لهم حالتهدا بۆمان پووندهبیتتهوه، که دۆخی ترس و سلهمینهوه مهرج نییه نیر و می بخوینیتتهوه. مۆنچ، زریکهکهی به یادهوهرییهوه تۆمار کرد، دواتر بهرجهستهی کرده ناو تابلۆکهی خۆی و ههروهها خۆشی بهرجهسته کرد لهریگهی زریکهیهک. مۆنچ، ترسی سروشت له نهمان و ترسی مرۆف له مردن سهرمهدی کرد.

تابلۆی (زریکه) دهبیت به مۆنالیزای هاوچهرخ

هۆی بهناوبانگبونی تابلۆی زریکه، دهگهريتهوه بۆ تیگهیشتنی ئاسانی ههموو چین و توێژهکانی کۆمهلهگه، بۆیه رهخنهگرهکان به تابلۆی سهتهی بیستهمی دادهنن، وهک چۆن مۆنالیزا به یهکهمین تابلۆی پینسانس دادهنرا.

تابلۆی زریکه، دهبیتته خالی گواستنهوه بۆ سهتهی بیست، مرۆف سهرجهه پيوهندییه ئارامهکانی پچراند؛ لهسهتهی نۆزدهههمدا. له ئیستادا مرۆف بهبی نهريت کولتووری و کۆمهلايهتی دهژی؛ یاسا نییه مرۆف بیاریزیت، لهسهتهی ئیستادا مرۆف بوونهوهریکی ههژار و تهنیايه، لهکاتی قهیرانی بووندا پووبهرووی گهردوونیک دهبیتتهوه نه لێی تیدهگات و نه توانای پيوهندییهستنی لهگهلهدايه.

ئهوهی زۆر جیی سهرنجه تابلۆکه چۆن توانی بگاته چینی ناوهند، له مۆنچ خۆی بهناوبانگتر بوو. خهک ههیه مۆنچ نانسیت، بهلام تابلۆی زریکه دهناسیت. مهرج نییه ئەوانهی ئەم تابلۆیانه بناسن شیوهکار بن، یان پۆشنییر بن، بهلکه لای سهرجهه چین و توێژهکان ناسراوه.

ئەم تابلۆیه سهههتا مۆنچ به تابلۆی (نائومیدی) ناوناوو، پاش نمایشکردنی، بوو به دیارده، دهبیتته پوولی سهه نامهکان و بانگهشهی سهه پۆستهرهکان. پاش ماوهیهکی کرا به باکگراوهندی زنجیرهیهکی تهلهفزیۆنی له سالی ۱۹۹۶ نمایشکرا و ناوی زنجیرهکه بهناوی زریکهوه بوو.

پاندى رت ئول، له سالی ۱۹۸۴ دووباره به تهکنیکی جیاواز کیشایهوه. ئەم تابلۆیه به چوار کۆپی جیاواز ههیه، که یهکیکیان لهسالی ۱۸۹۵ له زیادکردنیکی ئاشکرادا به ۱۲۰ ملیۆن دۆلاری ئەمهريکی فرۆشرا. چهندین جار له مۆزهخانهکاندا دزراوه، له سالی ۱۹۹۴ له مۆزهخانهی مۆتچ دزرا و له ههمان سال گهريترایهوه، پاشان له سالی ۲۰۰۴ له مۆزهخانهی ئوسلوی نهرویچ دزرا، ئەوهش سهههراي کامیرای چاودییری له ژوور و دهروهی مۆزهخانهکه، له سالی ۲۰۰۶ توانرا بگهريتریتتهوه.

مۆنچ لەگەڵ نیتشە، دیستوتیفسکی و کیرکەگۆر

"تا ئیستا هیچ شیوەکاریک دەرنەکەوتوو بەتوانییت بگاتە جیهانی مۆسیقای پووح، میتافیزیکی و نااگایی، وەک پۆمانەکانی دۆستوڤسکی" (ئەدقارد مۆنچ)

لە کتیبی هونەری هاوچەرخی ئالان پاوننس، ئالان دەلیت: "مۆنچ، هاوڕێیەکی زۆر نزیک (ستریندبیرگ)ی هونەرمەندی شانۆ بوو. دەربارەیی بابەتە سیکسییەکان زۆر هاوڕا بوون. ئاسەواری پێوەندییەکانی لەگەڵ فەیلەسوفی ئایینی دانیمارکی (سۆرین کیرکەگۆر)دا پوون بوو، هەر و هەر دۆستوڤسکی، کە پۆمانەکانی هەستی خوینەری هاوچەرخی ئەورووپی گۆری بوو. دۆستوڤسکی لە کۆتایی سەتەیی نۆزە، توانی لە ڕێگەی پۆمانەکانی هەستی خوینەری ئەورووپی بگۆریت، فەلسەفەی نیتشە کاریگەری گەورەیی هەبوو لەسەر مۆنچ و خاوەن میزاجیکی گۆشەگیر بوو، زۆر لە ڕەخنەگران شیکردنەوێتی ئەم تابلۆیە دەگەڕێننەوێتی بۆ فەلسەفەی (نیتشە) دەربارەیی مەرگی خودا.

بیروپراکاتی شۆپنهاور دەربارەیی ترس؛ ئەم تابلۆیە وەلامدانە وەوێتی بۆ فەلسەفەی (شۆپنهاور)، کە وتوویەتی: "هونەری ئینتیباعی ناتوانی زریکە بکیشیتەوێتی."

پزوی عاشور، لە کتیبەکەیی، کە هەمان ناو نیشانی ئەم تابلۆیەیی هەیه، دەلیت: "زریکە تابلۆیکی بەناوبانگە، زۆر لە نووسەرەکان لەسەری دەوین و پلەبەندی خۆی گرتوو لە میژوی هونەریی هاوچەرخی نویدا. لە سەرەتایەکانی دروستبوونی هونەری دەربیرین، لە کۆتایییەکانی سەتەیی نۆزەییەمدا بوو و بەدوای وردەکاریی تابلۆکەدا دەگەڕین. زۆر جار دۆخی تابلۆکە پێوەستدەکەن بە ژیانی داھینەرەکەیی، بەلکە زۆر جار دەگەڕین بەدوای شوینی جوگرافی، کە لە پۆژانەیی خۆی باسی دۆخەکەیی خۆی کردوو، لە کام شوین وەستا بوو؟ سەیری چ ئاراستەییەکی کردوو؟ لە چ ساتیک هەستی بەم ترسەیی کرد؟

زۆر خەلک سەردانی ئەم ناوچەییەیان کردوو، کە لە ناو تابلۆکە کیشراو، شوینەکە نزیک قەسابخانەیی ئازەلانە و بەھۆی بوونی هەستی ترس، لە نالەیی ئازەلەکان لە کاتی سەر برینیان، ئەوێ وردتربوو لە شوینی جوگرافی تابلۆکە، دەبینیت نزیک خەستەخانەیی دەروونی، کە خوشکەکەیی مۆنچ، لەو نەخۆشخانەیی نەخۆش بوو و خەلک ئەم حالەتی ترسەیی پێوەستکرد بە هاوارکردنی نەخۆشەکان لەم نەخۆشخانەییەدا. دوور لەم شیکردنەوانە، کە ئیمە دەیکەین، ئەم

تابلوی لهسه ر پیبازی هونه ر ماوه، دۆخی تاییه تمهندی تیده په رینیت و ده بیته تاقیکردنه وهی باری ترسوله رز و سله مینه وه بو تاکیک و زریکه یه ک ده زریکینیت.

سه رچاوه:

<https://www.sasapost.com/the-meaning-of-the-scream/>